

در تحلیل اجتماعی درگیری‌های ناشی از مسئله آب در روستاهای شهرستان کهگیلویه با رویکردی جامعه‌شناسانه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۶

کد مقاله: ۴۴۳۰۱

ناصر کمالپور خوب^۱

چکیده

این جستار یک مطالعه توصیفی-تحلیلی است که با روش کمی و با راهبرد پیمایش انجام گرفت. هدف اصلی آن، بررسی رابطه درگیری‌های اجتماعی در روستاهای شهرستان کهگیلویه با مسئله آب بود. جامعه آماری تمامی افراد ساکن در روستاهای شهرستان کهگیلویه بود. نمونه‌ها با کمک نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای و تصادفی ساده مشخص شد. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه بسته با کمک مصاحبه‌ی حضوری بود. پرسشنامه از دو بخش گویه‌های شناختی و اصلی تهیه شد. پایایی پرسشنامه با کمک آلفای کرونباخ برابر با ۰.۸۶۵ بدست آمد. روایی پرسشنامه با کمک تحلیل عامل سنجش شد که نتایج آن از همبستگی درون گروهی بالایی برخوردار بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها با کمک نرم‌افزار SPSS و آماره‌های جدول فراوانی، میانگین، درصد، تحلیل عامل، ضریب همبستگی پیرسون و آزمون معناداری استفاده شد. در نتیجه آنالیز داده‌ها، سه مقوله‌ی درگیری آبی، اقتصاد آبی و فرهنگ مصرف آب مفهوم‌سازی شد. برای بررسی فرضیه اصلی پژوهش از همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن نشان داد که بین درگیری‌های روستایی و مسائل آب همبستگی مثبت، مستقیم و قوی برابر با ۰.۹۰۷ برخوردار است. $P < 0.05$ این نتایج نشان داد که اگر بتوان مشکلات و مسائل آب را در محیط روستایی برطرف کرد می‌توان جلوی درگیری‌های زیادی را گرفت.

واژگان کلیدی: درگیری، مسئله آب، درگیری آبی، اقتصاد آبی، فرهنگ مصرف آبی رویکرد جامعه‌شناسانه

۱- گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۱- مقدمه و بیان مسئله

بی تردید اساسی‌ترین عنصر زندگی موجودات، در کنار هوا و تنفس، عنصر آب است؛ تا جایی که هر کدام از این دو نباشد و در کیفیت به صورت مناسب در اختیار موجودات زنده نباشد، زندگی آنها به خطر می‌افتد. آب به عنوان زیربنای بخش‌ها و زیربخش‌های نظام توسعه‌ی پایدار، هم تحت تاثیر عوامل طبیعی و غیرطبیعی مختلفی است، هم می‌تواند بر طیف وسیعی از عوامل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، جمعیتی، مهاجرتی و نزاع‌های محلی، ملی و منطقه‌ای تاثیرگذار باشد. اصطلاحات صنعت آب، ثروت آب، مایه حیات بودن و... همه نشان از ضروری بودن عنصر آب دارد. از مهمترین راهکارهای اجتماعی مقابله با بحران آب فرهنگ و مسئولیت‌پذیری، آنها و درآمد، اخلاقیات و باورهای دینی، جلب مشارکت و قانون‌گذاری است (کشکولی و همکاران، ۱۳۹۴). در زندگی روستایی اقتصاد و همه فعالیت‌های فردی و اجتماعی که برای تأمین معیشت و نیازهای مادی روستائیان به صورت متقابل وابسته به کشاورزی است؛ از طرفی شرط اولیه رونق کشاورزی وجود منابع آبی در سطوح کمی و کیفی به دائمی یا گذرا آن است و بدون وجود آب مورد نیاز اقتصاد، معیشت و درآمد روستائیان نیز به خطر می‌افتد که بر آسیب‌ها و تنش‌های اجتماعی در روستا می‌افزاید (مهروی، ۱۳۸۷: ۱۶۹). علاوه بر کمبود آب اثرات اجتماعی مانند مهاجرت و تنش‌های گوناگونی بین کشاورزان و اثرات اقتصادی مثل بیکاری، کاهش تولید محصولات کشاورزی و کاهش درآمد دارد (ریاحی و پاشازاده، ۱۳۹۲). می‌توان گفت عمده مسائل اجتماعی آب از در دسترس بودن یا نبودن در سطوح مختلف فردی، اجتماعی و نهادی ناشی می‌شود. همان‌گونه که بودن آب باعث شکل‌گیری تمدن و آبادانی می‌شود، نبودنش زاینده مسائلی می‌شود که در این جستار به مسائل اجتماعی آن پرداخته می‌شود. متخصصان و سیاست‌گذاران محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی برای جلوگیری از نابسامانی‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در سطوح مختلف جمعیتی برای مدیریت بهتر، استفاده مناسب و بهره‌وری بهتر از آب، اعمال سیاست می‌کنند، تا از معلول‌های ناشی از کمبود و نامناسب بودن آن مانند درگیری‌های مختلف جلوگیری کنند.

در بخش سیاست‌گذاری، شرکت جهانی آب دو رویکرد کلی نسبت به نگرش حاکمیت‌ها برای برنامه ریزی و سرمایه‌گذاری مطرح کرد (ماس^۱ ۲۰۰۷): نخست اینکه راهبردهای نظام‌های رسمی در حوزه آب باید گسترده، فراگیر، تأمین‌کننده منافع همه، عدالت محور، دارای انسجام و یکپارچه باشد؛ دوم اینکه فرآیند اجرا با تأمین‌کننده نیاز و پاسخگو کاربردی و نتیجه‌بخش و مستمر پایدار و متوازن باشد (روگرس و هال^۲ ۲۰۰۳) بر طبق همین سیاست‌گذاری، سیاست‌گذار سطوح حکمرانی چارچوب عمومی را برای اجرای استفاده از آب طراحی کند: مهمترین آنها عبارتند از: اقتدار مشروع سازمانی حاکمیت، تصمیم‌سازی شفاف، برخورداری از مهارت پاسخگویی کنشگران و احساس مسئولیت آنها نسبت به امر، تکتگرایی و فراگیری ذینفعان با نگرش‌ها و علایق و گوناگون، توزیع عادلانه خدمات، اجرای سیاست یکپارچه در سطوح افقی و عمودی و سازگار با مقتضیات زمانی و مکانی گوناگون (لاک‌وود^۳ و همکاران، ۲۰۰۸). یک پدیده زمانی تبدیل به بحران و مسئله می‌شود که دغدغه‌ی تعداد زیاد یا گروه قابل توجهی از افراد باشد (معدفر، ۱۳۸۵: ۱۳). به اعتقاد صاحب نظران، آب نیز زمانی تبدیل به بحران می‌شود و به تعارض و کشمکش میان ذی‌نفعان و مصرف‌کنندگان آن از جمله کشاورزان، مصارف خانگی و صنایع منجر می‌شود، که مقدار آن کم ناپایدار و نامتوازن باشد (ارارال^۴ ۲۰۰۸).

آنچه در این جستار مدنظر است، اینکه مسئله‌ی آب چه ارتباطی با ناهنجاری‌ها و آسیب‌های خانوادگی و اجتماعی در روستاهای شهرستان کهگیلویه، که دارای بافتی سنتی، قبیله‌گرایانه و طایفه‌ای است، وجود دارد. به عبارتی این مطالعه برای پاسخ به این پرسش اصلی صورت گرفت که، عمده مسائل اجتماعی که مسئله‌ی آب در روستاهای شهرستان کهگیلویه ایجاد کرده است، از چه نوعی است؟ در ابتدای ورود به فرایند اجرای پژوهش، با توجه به اینکه نگارنده در محیط روستایی است و از نزدیک مشاهده‌گر تنش‌ها و کشمکش‌های روستائیان بود، و به صورت میدانی می‌دید که شمار زیادی از درگیری‌های میان اهالی روستا به صورت مستقیم و غیره مستقیم ناشی از مسئله آب و نحوه استفاده از آن است، یک پیش فرض اولیه طرح شد که: بیشترین مسئله اجتماعی ناشی از عنصر آب، از نوع درگیری‌های آبی است که برای سهم‌بری بیشتر از منابع آبی اتفاق می‌افتد.

طبق مستندات پژوهشی و پزشکی قانونی که حتی می‌توان گفت تمامی آنها را در بر نمی‌گیرد و فقط شامل موارد ثبت شده می‌باشد، در کنار استان چهارمحال و بختیاری و خوزستان، کهگیلویه و بویراحمد بیشترین آمار درگیری را داشته‌اند (میرساردو و مرتضوی، ۱۳۹۱). منطقه مورد مطالعه به عنوان یکی از شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد، نشان از بحران خیز بودن آن در زمینه‌ی درگیری‌های محلی و طایفه‌ای دارد. نتایج پژوهش‌هایی در این مناطق نیز از درصد بالای درگیری‌های دسته‌جمعی بر سر موارد و منابع مختلف حکایت دارد. پژوهشی که در سال ۱۳۹۶ در شهرستان کهگیلویه انجام گرفت، مؤید این مطلب است که ۸۰ درصد افراد شرکت کننده در درگیری‌های دسته‌جمعی را افراد دارای تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم تشکیل دادند (کرمی، ۱۳۹۶).

1. Moss
2. Rogers & Hall
3. Lockwood
4. Araral

هنگامی که این کشمکش‌ها در مورد مسئله‌ی حیاتی آب باشد، خصلت جمعی به خود گرفته و بغرنج‌تر می‌شود. در مورد خصلت جمعی درگیری‌ها، فیشر^۱ نزاع جمعی را به ناهماهنگی اهداف و ارزش‌ها میان طرفین درگیر که تلاش می‌کنند انواع کنترل را نسبت به طرف مقابل اعمال کنند، تعریف می‌کند (فیشر، ۲۰۰۰: ۱۳).

در مورد دو مؤلفه‌ی اصلی مسئله‌ی مورد پژوهش یعنی مسائل اجتماعی و نحوه استفاده از آب، نظریه‌های جامعه‌شناختی و اجتماعی اختصاصی مطرح نشده است، اما رویکردهای مسائل اجتماعی مانند رویکردهای بی‌هنجاری، نظریه‌های محرومیت نسبی و مانند اینها می‌توانند تبیین‌کننده مسائل اجتماعی آب باشند.

بر طبق دیدگاه مرتون بی‌سازمانی اجتماعی در جامعه، نخست به واسطه از هم پاشیدگی هنجارها و بعد از آن بدلیل تضاد جامعه است (مرتون و همکاران، ۱۹۷۴: ۹). کشمکش‌های گروهی بیشتر در مناطق و محله‌هایی که بافت اجتماعی از عشیره‌ای طایفه‌ای و قوی برخوردارند و روحیه هم‌گرایی و جمع‌گرایی در بین آنها بالاست، بیشتر قابل مشاهده است (شاطریان، ۱۳۹۴: ۷). درگیری‌ها هنگامی که بر سر منابعی باشند که ارزشی فراتر از کارکرد مستقیم آن داشته و در بخش‌های اقتصادی، سیاسی، معیشتی و اجتماعی نقش و جایگاه داشته باشند، اساسی‌تر و دامنه‌دارتر خواهند بود. هرگاه گروهی یا طرفی از ذینفعان خواهان سهمی از آن منابع هستند که در اختیار دیگری است، یا خواهان سهم بزرگی از آن منبعی هستند که به او اختصاص نیافته و احساس می‌کند که تحت ظلم قرار گرفته است و حقی از او ضایع شد، احتمال اینکه به کشمکش و درگیری متوصل شود، بیشتر می‌شود (عابدینی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲).

توصیف بافت سنتی منطقه مورد مطالعه و ناپایداری سطح درآمد ساکنین روستاها و وابستگی درآمد خانوارها به کشاورزی که لازمه‌ی اولیه‌ی آن، منابع آبی (کشت دیم و آبی) است، می‌تواند گویای این مسئله باشد که مسئله آب درصد قابل توجهی از درگیری‌های محلی و روستایی را به خود اختصاص دهد (فتاحی و خوشدلی، ۱۳۹۵). مسئله‌ای که تلاش می‌شود به صورت میدانی، ضمن شناسایی جایگاه آب در میان روستاییان منطقه و نحوه استفاده و ارزش آب برای ساکنین این مناطق، نسبت بودن و نبودن آن را با درگیری‌های ساکنین این مناطق مشخص کرد. چرا که می‌توان انتظار داشت که نزاع‌های مختلف برای تصاحب و سهم بزرگی از منبع آب صورت گرفته و به درگیری‌های دامنه‌دار بر سر منبع آب منجر شود. در شرایط بحران کم‌آبی، مقوله‌ی محوری نحوه تقسیم سهم‌بری آب است (وولف، ۱۹۹۹) در یک تقسیم بندی سنتی متداول در مورد بهره‌وری از آب دو الگوی کلی وجود دارد: یا مبتنی بر الگوی آب‌شناسی^۲ است، یا براساس سابقه‌ی تاریخی است. در الگوی اول اشاره به روان آبی که رود یا جوی آب از منطقه، کشور، شهر یا محله سرچشمه گرفته است؛ در مورد دوم اینکه کدام گروه به طولانی‌ترین زمان ممکن از آن آب استفاده کرده است (همان). اما به طور کلی نظریه‌های مرتبط با نحوه استفاده از آب، حول چهار دسته از نظریه‌ها مانند نظریه‌های حاکمیت مطلق سرزمینی^۴ (مکسفری، ۱۹۹۶)، نظریه‌های یکپارچگی مطلق رودخانه‌ای^۶ حاکمیت محدوده سرزمینی^۷ و نظریه‌های حاکمیت مشترک^۸ تقسیم می‌شوند (وولف، ۱۹۹۹).

نظریه حاکمیت مطلق سرزمینی که اغلب توسط کشور ساحلی بالادست استفاده می‌شود. این اصل، به دکتین ارانه شده توسط هارمون دادستان کل ایالات متحده اشاره دارد که پیشنهاد آن در سال ۱۹۸۵ در مورد اختلاف با مکزیک در رودخانه ریو گرانده داد شد و استدلال می‌کند که یک دولت دارای حقوق مطلق نسبت به آب جاری در خاک خود می‌باشد (همان). کشورهای پایین دست اغلب به نظریه یکپارچگی مطلق رودخانه‌ای استناد می‌کنند که نشان می‌دهد هر کشور یا منطقه حاشیه رودخانه محق به استفاده از جریان طبیعی کل سیستم رودخانه‌ای وارد به مرزهای آن است. این اصل در مجامع بین‌المللی به اندازه نظریه حاکمیت مطلق مورد پذیرش قرار گرفته است. نظریه حاکمیت محدود سرزمینی در واقع اجماع و تعادلی بین موضوع حاشیه هیدرولوژی و حبابه تقویمی است. به عبارتی هر دولت می‌تواند از آبراه‌های موجود در سرزمین خود استفاده کند مادام که به منافع دیگر دولت‌های حاشیه رودخانه آسیب جدی وارد نکند. این نظریه اجازه می‌دهد که روابط حسن همجواری دولت‌های مجاور یک آبراه به نحو بهتری تجلی و ظهور یابد. امروزه نظریه حاکمیت محدود سرزمینی، نظریه غالب را تشکیل می‌دهد و رویه دولت‌ها در جهت پذیرش این نظریه حرکت کرده است (به نقل از شولی و همکاران، ۱۳۹۴). در خصوص نظریه حاکمیت مشترک، دولت‌های پیرامون یک آبراه فراملی، جایگاه یک جامعه یکپارچه را دارند. آب و توافقاتی که در نتیجه بهرمندی از آن بین این کشورها شکل می‌گیرد با همگرایی و تعامل بیشتر آنها با هم می‌شود. اما نمی‌توان کتمان کرد که حاکمیت مشترک رودخانه‌ها و آب‌های مرزی و مشترک، به دلایل سختی دست‌یابی به توافقی جامع جهت بهره‌برداری از فواید مختلف آب رودها و نگهداری بستر آن‌ها، در راهبردهای

1. Fisher
2. wolf
3. Hydrology
4. Absolute territorial sovereignty
5. Mccaffrey
6. River Absolute integrity
7. Limited territorial sovereignty
8. community sovereignty

کشورها دیده نمی‌شود (بای، ۱۳۸۴: ۷۹). رویکرد تشریح منافع یکی از جدیدترین رویکردهای مطرح در بحث تغییر شکل مناقشه بر سر منابع آب مشترک می‌باشد. اساس این رویکرد بر این موضوع است که آب مانند هر منبع کمیاب، باید به کارآمدترین شکل ممکن ابزارها و سرمایه‌گذاری‌های مناسب و مکفی جهت استفاده از آن اختصاص داده شود، سپس سود حاصله به شیوه‌ای عادلانه بین ذی‌نفعان حوضه تقسیم گردد. در عمل، معیارهای اقتصادی به‌جز در موارد استثنا، تخصیص آب را تحت تاثیر قرار نداده است (وولف، ۱۹۹۹ به نقل از شولی و همکاران، ۱۳۹۴).

به طور تقریبی تمامی درگیری‌هایی که بر سر مسئله آب به خصوص در قلمرو رودهای خشک به توافقی میان طرفین درگیر منجر شد مبتنی بر الگوی عدالت محور و حقانیت نبوده است (تکیه صرف بر دو الگوی آب‌شناسی و بهره‌برداری تاریخی) بلکه نیاز محور تصمیم‌گیری و توافق بود. نیاز بر مبنای حجم مزار قابل آبیاری، حجم جمعیتی و یا نیازهای یک طرح تعریف می‌شود (وولف، ۱۹۹۹). از آنجا که معمولاً در پایین دست رودخانه‌های خشک، کشاورزی آبی قدیمی‌تر و بیشتری وجود دارد، کشورهای پایین دست ادعای بیشتری را مطرح می‌کنند. حفظ استفاده‌های موجود، یک بیان بسیار روشن از «نیاز» است. البته این به معنای تخصیص آب بیشتر نیست، بلکه به این معناست که تامین نیاز آبی استفاده‌های موجود تضمین شده است (همان به نقل از شولی و همکاران، ۱۳۹۴).

آن‌گونه منابع رسمی و غیررسمی گزارش‌های مختلفی از مسائل اجتماعی آب گزارش می‌دهند. از جمله گزارشی که خبرگزاری مهر از بخش‌های مرکزی و شمال شرقی ایران در سرمقاله خود با عنوان نزاع بر سر آب مطرح می‌کند: امروزه پرونده‌های زیادی به دلیل نزاع بر سر آب در کلانتری‌ها و دادسراها تشکیل شده است که در کنار دیگر معضلات اجتماعی تهدیدی جدی برای امنیت کشور محسوب می‌شود (خبرگزاری مهر، ۲۸ شهریور ۱۳۹۶). پژوهشگران نیز به علت‌ها و معلول‌ها و برهم‌کنشی این دو مسئله توجه کرده و مطالعات میدانی در این زمینه انجام دادند که به تعدادی از آنها اشاره می‌شود:

سجادی قیداری و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان تحلیل تنش‌های اجتماعی ناشی از کمبود آب در بین کشاورزان روستایی به این نتیجه رسیدند که عمده تنش‌های اجتماعی در مؤلفه‌های جمعیتی، امنیت و رفاه، بهداشت و سلامت، عدالت اجتماعی و فقر، و وضعیت اقتصادی و معیشتی ظاهر می‌شود. تحلیل این پژوهشگران که در نتیجه‌ی ضریب همبستگی پیرسون بدست آمد، نشان داد که با بالا رفتن بحران آبی تنش‌های اجتماعی نیز افزایش می‌یابد. از کبیا و رستمعلی‌زاده (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای با عنوان جنبه‌های اجتماعی نظام آبیاری در ایران عنوان می‌کنند که به دلیل محدودیت منابع آبی در ایران نظام خاصی از آبیاری شکل وجود دارد، آنها نظام آبیاری را در ایران یک امر تاریخی، اجتماعی و فرهنگی معرفی می‌کنند و وجود واحدهای سنتی زراعی مانند بَنه، میراب، ناتور، آب‌سالار، آبدار و آبیاری ناشی از کمبود منابع آب و مدیریت منابع آبی برای استفاده بهینه عنوان می‌کنند. آنها نظام آبیاری روستاییان و مناطق کشاورزی روستایی را در سه سطح متمایز می‌کنند: مدیریت منابع آب، مدیریت توزیع و انتقال آب و مدیریت مصرف و استفاده از آب. چشمی و احمدی‌سیدآبادی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان نقش جامعه‌شناسی آب در مدیریت مصرف آب و کاهش بحران آب، عوامل جامعه‌شناختی حسن همجواری، امنیت و رفاه، قانون بهبود و انطباق، عدالت و خوشایندی، ظرفیت‌های فرهنگی و سبک زندگی و آزادی عمل در مدیریت مفهوم سازی می‌کنند. کسکولی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با موضوع اولویت‌بندی راهکارهای مقابله با بحران آب بر اساس رویکرد جامعه‌شناسی در راستای توسعه پایدار با استفاده از فرایند تجزیه و تحلیل سلسله‌مراتبی، مهمترین جامعه‌شناختی را ظرفیت‌های فرهنگی و سبک زندگی فرهنگ‌پذیری و سبک زندگی معرفی کردند. در مقوله اقتصادی شاخص‌های مالکیت و درآمد سرانه خانوارها، آنها و درآمد آب معرفی را معرفی کردند. علاوه بر آن، آنها توجه و سرمایه‌گذاری در مقوله‌های اخلاقیات و باورهای دینی، شرایط جغرافیایی و اقلیمی و کشاورزی برای مقابله با بحران آب پیشنهاد دادند.

در پژوهشی در آمریکا پژوهشگران برای سنجش مسئولیت‌پذیری افراد در نگهداری منابع آبی به این نتیجه رسیدند که با افزایش فرهنگ و نگرش زیست محیطی افراد صرفه‌جویی در آب بهتر شده و مصرف به شکل قابل ملاحظه‌ای کاهش می‌یابد (والترز^۱، ۲۰۱۴). دهاماراتنا^۲ (۲۰۱۰) در پژوهشی در سریلانکا نشان داد که سرانه مصرف آب واکنش محسوسی نسبت به تغییرات قیمتی نشان نمی‌دهند. این نشانگر این است که در کشورهای پیشرفته اهرم افزایش آب‌بها برای کم کردن مصرف نسبت به کشورهای توسعه نیافته کارایی بهتری دارد، که می‌توان گفت یک مسئله‌ی فرهنگی است. داگنیو^۳ (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان عوامل مؤثر بر تقاضای آب خانگی در کشور اتیوپی نشان داد که با کنترل مالکیت شخصی و تغییرات آب‌بها می‌توان از هدر رفت آب به طور قابل ملاحظه‌ای جلوگیری کرد و مصرف را کاهش داد.

در پژوهشی در ایتالیا محققان دریافتند اصول اخلاقی، چه در نتیجه تکامل مفاهیم کلیدی مرتبط با آب باشد و چه حاصل تحول دیدگاه‌های فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی، در مدیریت پایدار منابع آب و مقابله با سوء مصرف و تهدیدات ناشی از آن

1. Wolters
2. Dahamaratna
3. Dagnew

بسیار تأثیرگذارند (روسی، ۲۰۱۵). چرخه اجتماعی آب شامل فرایندهای هم‌ساخت و چرخشی مرتبط با مذهب، اخلاقیات، بینش و فرهنگ جامعه است که به واسطه آن جامعه و آب در طول زمان و مکان یکدیگر را بازسازی می‌کنند (به نقل از کشکولی و همکاران، ۱۳۹۳).

۲- روش

با توجه به طرح مسئله، روش مطالعه این جستار روش کمی با کمک راهبرد پیمایش است که بر مبنای آن داده‌ها به صورت تصادفی با مراجعه حضوری به مناطق مورد نظر گردآوری شد. جامعه آماری تمامی ساکنین روستاهای شهرستان کهگیلویه بود، نمونه‌ها با کمک نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای و تصادفی ساده انتخاب شد. بدین صورت که ابتدا شهرستان کهگیلویه به پنج منطقه (براساس تقسیمات استانی) بخش مرکزی، بخش بهمئی، بخش چرام، بخش لنده و بخش چاروسا تقسیم شد. سپس از هر بخش دو روستا انتخاب شد. سپس بدون توجه به حجم جمعیت روستاها و با توجه به اینکه غالب روستاها دارای تعداد خانوارهای کمتر از ۵۰ خانوار بودند، پژوهشگر با مراجعه به دهیار، اسامی سرپرست خانوارها را نوشته و به صورت تصادفی ساده (نوشتن اسامی سرپرست خانوار در گوی و برداشت یک به یک نمونه‌ها) نمونه‌ها انتخاب شد. بعد از مشخص شدن نمونه‌ها با مراجعه حضوری و ارائه پرسشنامه بسته به یکی از اعضا خانواده به انتخاب خود سرپرست داده‌ها گردآوری شد. با مشورت صاحب‌نظران از هر روستا ۳۰ نفر انتخاب شد. در نهایت ۴۰۰ پرسشنامه توزیع شد که در نهایت بعد از کنار گذاشتن نمونه‌های مخدوش و غیر قابل قبول ۳۰۰ نمونه گردآوری شد. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه بسته بود که از دو بخش گویه‌های اسمی و گویه‌های اصلی پرسشنامه به تعداد ۱۷ گویه در طیف لیکرت ۵ سطحی با مشورت با متخصصان و صاحب‌نظران مربوطه طراحی شد. پایایی پرسشنامه به کمک آلفای کرونباخ بدست آمد که مقدار آن برابر با ۰/۸۶۵ بود. بدست آمد. روایی پرسشنامه به کمک تحلیل عامل ارزیابی شد و آنگونه که در جدول ۱ آمده است، ضریب کروییت بارتلت به مقدار آزمون KMO برابر با ۰/۸۶۴ و مقدار کای اسکوئر برابر با ۸۳۸۷/۸۹۷ معنادار بوده و همانی بودن ماتریس رد می‌شود (حبیب‌پور و صفری‌شالی، ۱۳۹۰: ۳۸۶). یعنی هم امکان کاهش گویه‌ها وجود دارد، هم امکان ساختار جدیدی از گویه‌ها وجود دارد که آن طور که در بخش یافته‌ها خواهد آمد، همبستگی گویه‌ها با عامل‌های خود از همبستگی درونی برخوردار بودند. علاوه بر آن با توجه به معیار نظری پژوهشگر گویه‌هایی که مقدار واریانس بالاتر از یک داشتند در مدل باقی‌مانده، که در نتیجه چرخش عامل‌ها به روش واریماکس ۱۶ گویه از ۱۷ گویه مقدار واریانس بالاتر از یک داشته و در مدل باقی‌مانده و سه عامل مکنون را تشکیل دادند. در نتیجه بارهای عاملی هر گویه که روی یک عامل بار شدند مشخص شد که عامل‌ها از بیشترین همبستگی درون عاملی و کمترین همبستگی بین گروهی را داشتند.

جدول ۱: نتایج آزمون KMO

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.864
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	8387.897
	Df	120
	Sig.	.000

تجزیه و تحلیل داده‌ها به کمک نرم افزار SPSS از طریق آماره‌های جدول فراوانی، میانگین، درصد، تحلیل عامل و ضریب همبستگی پیرسون و آزمون معناداری انجام گرفت.

۳- یافته‌ها

در نتیجه تجزیه و تحلیل داده‌ها، بر اساس جداول توصیفی عمده‌ترین نیاز روستاییان به ترتیب منابع آب و امکانات رفاهی است.

روستا ضروری جدول ۲: توزیع فراوانی داده‌های متغیر نیاز

نیاز	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
منابع آب	۱۶۶	۵۵/۳	۵۵/۳
شغل	۴۰	۱۳/۳	۶۸/۷
امنیت	۴۲	۱۴	۸۲/۷
امکانات رفاهی	۵۲	۱۷/۳	۱۰۰
کل	۳۰۰	۱۰۰	

آن گونه که از یافته‌های جدول ۲ بدست آمد، عمده‌ترین نیاز روستائیان منابع آبی با ۱۶۶ نمونه معادل ۵۵/۳ درصد و بعد از آن امکانات رفاهی با ۵۲ مورد معادل ۱۷/۳ درصد است. این نشان می‌دهد که به دلیل محرومیت روستائیان مسئله آب به دلیل کاربرد چندگانه مصرفی و آشامیدنی و تامین نیازهای مادی و اقتصادی است از ارزش مضاعفی برخوردار است. به همین دلیل آنها نبود آن را بیشتر حس می‌کنند. در ادامه مشخص شد که افراد روستایی مهم‌ترین نیاز خود یعنی آب را از طریق چشمه تامین می‌کنند.

جدول ۳: توزیع فراوانی داده‌های متغیر منبع تأمین آب

منبع	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
چشمه	۱۳۹	۴۶/۳	۴۶/۳
قنات	۶۹	۲۳	۶۹/۳
مخزن آبی سیار	۴۴	۱۴/۷	۸۴
لوله کشی روستایی	۴۸	۱۶	۱۰۰
کل	۳۰۰	۱۰۰	

بر طبق یافته‌های جدول ۳ چشمه به عنوان منبع اصلی تأمین آب روستائیان با ۱۳۹ مورد معادل ۴۶/۳ درصد و بعد از آن قنات با ۶۹ مورد معادل ۲۳ درصد می‌باشد که این نشان می‌دهد منابع آبی روستائیان از منابع سفره‌های زیر زمینی و سنتی تأمین می‌شود که با توجه و بحران‌های کم آبی و کم بارشی و خالی شدن سفره‌های آب زیرزمینی این منابع نیز محدود بوده و زمینه ساز درگیری برای بدست آوردن آن است. در رابطه با تنش‌های افراد روستایی با همدیگر بر طبق جدول زیر درصد زیادی از مردان و کمتر از نصف زنان سابقه شرکت در درگیری را داشتند.

جدول ۴: توزیع فراوانی نمونه‌های سابقه درگیری برحسب جنسیت

	جنسیت	روستایی درگیری سابقه		کل
		بله	خیر	
	زن	۱۴	۱۸	۳۲
	مرد	۲۵۱	۱۷	۲۶۸
کل		۲۶۵	۳۵	۳۰۰

بر طبق یافته‌ها جدول ۴ تعداد ۲۶۵ نمونه معادل ۸۸/۳٪ سابقه شرکت در درگیری را داشتند و تعداد ۳۵ نمونه معادل ۱۱/۷ درصد هیچ سابقه‌ای در درگیری روستایی نداشتند. از نمونه‌های مردان تعداد ۲۵۱ نمونه معادل ۹۳/۶۵ درصد سابقه شرکت در درگیری را داشته و تنها ۱۷ نمونه معادل ۶/۳۵ درصد سابقه درگیری نداشتند. در حالی که از نمونه‌های زنان ۱۴ نمونه معادل ۴۳/۱ درصد سابقه درگیری داشته و تعداد ۱۸ نمونه معادل ۵۶/۹ درصد سابقه درگیری روستایی نداشتند. این نشان می‌دهد که در زندگی روستایی و سنتی بیشتر درگیر مسائل بیرونی خانه و مرتبط با سایر اهالی است که در مواردی به درگیری می‌انجامد. در مسئله درگیری اهالی روستا نتایج یافته‌ها حاکی از آن است که هم در بخش درگیری‌های بین خانوادگی و فامیلی و هم در بخش درگیری با سایر اهالی روستا، عمده‌ترین درگیری در روستا بر سر منابع آبی بود.

جدول ۵: توزیع فراوانی نمونه‌های مورد مطالعه برحسب سابقه درگیری فامیلی و سایر اهالی روستا

سایر	مسائل سیاسی-اعتقادی	اختلافات خانوادگی	ارثیه	حقابه کشاورزی		متغیر نوع
				فراوانی	درصد	
۲۳	-	۹۳	۵۰	۱۱۱	۴۷	شرکت در درگیری فامیلی
۷/۷	-	۳۱	۱۶	۱۲۶	۴۲	شرکت در درگیری با سایر اهالی روستا
-	۵۱	۴۱	مسائل ملکی ۵۹	۱۹۷	۴۲	
-	۱۷	۱۳/۷	۱۹/۷	۴۲		

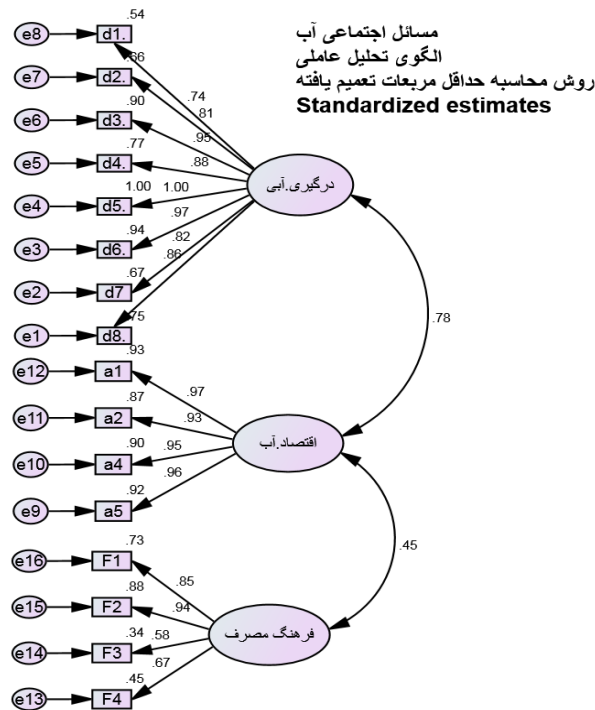
یافته‌های جدول ۵ نشان می‌دهد در بخش درگیری فامیلی، درگیری بر سر حقابه کشاورزی با ۱۱۱ نمونه معادل ۳۷ درصد، و در بخش درگیری با سایر اهالی روستا، نیز حقابه کشاورزی با ۱۲۶ مورد معادل ۴۲ درصد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داد. بر طبق این یافته‌ها با اینکه مشخص شد که درگیری‌های فامیلی بر سر منابع آبی کمتر است و افراد در هنگام روبرو شدن با افرادی که نسبت فامیلی با آنها ندارند، بیشتر وارد درگیری می‌شوند، اما در هر دو شاخص، نقش تعیین‌کنندگی عنصر آب در درگیری‌های فامیلی و غیره فامیلی در روستا بسیار پررنگ است. بر طبق جداول بالا مشخص شد که هم تعداد تنش‌ها و درگیری در سطوح

مختلف فراگیر هست و نکته قابل توجه اینکه درصد قابل توجهی از این تنش‌ها ناشی از مسئله آب است. برای تحلیل بهتر این تنش‌های آبی و شناسایی ساختار زیربنایی این تنش‌ها از تحلیل عامل استفاده شد که نتایج آن در جدول زیر ارائه شد.

جدول ۶: متغیرهای مکنون، بار عاملی، مقدار ویژه به همراه گویه‌های مربوطه

عامل	مقدار ویژه	واریانس	فروانی تجمعی	گویه
درگیری آبی	۵/۴۳	۳۴/۰۰	۳۴/۰۰	درگیری از نوع فAMILI، درگیری با سایر اهالی روستا، درگیری بر سر سهمیه بندی آب، درگیری آب مصرفی، کمبود منابع آبی، ضعف مدیریت منابع آب، مشارکت در درگیری آب، آبیاری به هر قیمتی
اقتصاد آبی	۴/۶۳	۲۸/۹۸	۶۲/۹۷	آب مصرفی، سهمیه بندی آب مصرفی، نقش حیاتی آب، وابستگی اقتصادی به آب
فرهنگ مصرف	۳/۶۷	۲۲/۹۸	۸۵/۹۴	آلودگی آب، هدر رفت، مشاوره در مصرف آب، نماد پاکی

بر طبق یافته‌های جدول ۶، مهمترین مسائل آب که منجر به تنش‌های اجتماعی در روستا می‌شود، در سه عامل درگیری آبی، اقتصاد آبی و فرهنگ مصرف مفهوم سازی شد. این سه عامل در مجموع توانستند بیش از ۸۵ درصد واریانس متغیرها را تبیین کنند. در این میان درگیری آبی با مقدار ویژه ۵/۴۳ و واریانس ۳۴/۰۰ بیشتر اهمیت را دارد. بعد از آن اقتصاد آبی با مقدار ویژه ۴/۶۳ و فرهنگ مصرف با مقدار ویژه ۳/۶۷ در درجه اهمیت بعدی قرار گرفتند. میزان همبستگی هر کدام از گویه‌ها با عامل مربوطه در مدل نمودار ۱ مشخص است.

نمودار ۱: مدل تجربی تحلیل عامل مسائل اجتماعی درگیری‌های ناشی از مسئله آب

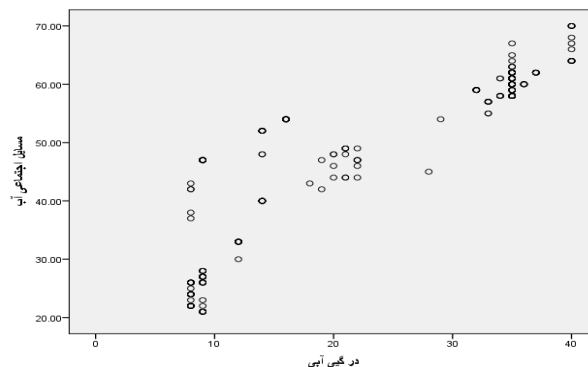
آن گونه که در مدل بالا مشخص شد، سه عامل اقتصاد آبی، درگیری آبی و فرهنگ مصرف به عنوان عامل‌های پنهان مسائل اجتماعی روستاییان مفهوم سازی شد. همانگونه که در مدل مشخص است تمامی ضرایب گویه‌ها با عامل‌های مربوطه مثبت و بالاتر از مقدار ۰/۴ می‌باشد که نشان می‌دهد میان گویه‌ها و عامل‌های بیشترین همبستگی درونی با عامل مربوطه را دارند. به تفکیک عامل‌ها، در بالاترین مقدار همبستگی درونی با عامل درگیری آبی را گویه d2 (سابقه درگیری) با ضریب ۰/۹۵ داشته است. بالاترین همبستگی درون عاملی، برای عامل اقتصاد آبی را گویه a1 (مصرف خانوادگی و بهداشت و رفاهی آب) با ضریب ۰/۹۷ داشته است. بیشترین همبستگی درون عاملی، برای عامل فرهنگ مصرف آب را گویه f2 (مشاوره برای مصرف آب) با ضریب ۰/۹۴ داشته است.

فرضیه اصلی پژوهش: برای سنجش فرضیه اصلی پژوهش و مقدار همبستگی میان مؤلفه‌ها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده و فرض اولیه در سطح قوی تأیید شد. نتایج آن در جدول زیر آمده است.

جدول ۷: نتایج ضریب همبستگی پیرسون

شاخص	ضریب	درگیری آبی	مسائل آب
درگیری آبی	پیرسون	۱	/۹۰۷
	درجه معناداری		/۰۰۰.
	تعداد	۳۰۰	۳۰۰
مسائل آب	پیرسون	/۹۰۷	۱
	درجه معناداری	/۰۰۰.	

یافته‌های جدول ۷ نشان می‌دهد که میان مسائل آبی در مناطق روستایی و درگیری‌هایی که به خاطر آب میان روستائینان رخ می‌دهد فرض H_0 رد شده، فرض H_1 پذیرفته شد و در سطح بسیار قوی میان آنها همبستگی مثبت و مستقیم وجود دارد. این نشان می‌دهد که هرچه اهمیت مسائل مختلف آب برای ساکنین روستا افزایش پیدا کند، درگیری‌هایی که به خاطر آب رخ می‌دهد افزایش می‌یابد ($p \leq 0.05$).

در مورد ارتباط سایر مؤلفه‌ها با متغیر مسائل آب که از طریق همبستگی پیرسون بدست آمد نشان می‌دهد که آنها نیز دارای همبستگی بودند هرچند مقدار آن متفاوت بود. نتایج آن در جدول زیر ارائه می‌شود.

جدول ۸: نتایج ضریب همبستگی پیرسون مؤلفه‌های اقتصاد آبی و فرهنگ مصرف برحسب مسائل آب

شاخص	ضریب	مقدار	درجه معناداری
اقتصاد آبی	پیرسون	/۸۸۷	/۰۰۰
فرهنگ مصرفی	پیرسون	-/۲۲۶	/۰۰۰

یافته‌های جدول ۸ نشان می‌دهد که میان مسائل آبی و اقتصاد آبی و فرهنگ مصرف آب همبستگی وجود دارد. به عبارتی فرض H_0 رد شده و فرض H_1 پذیرفته می‌شود. میان مسئله آب با مؤلفه‌ی اقتصادی آبی به صورت مستقیم و مثبت در سطح قوی همبستگی وجود دارد. این نشان می‌دهد که به هر میزان که آب از نظر اقتصادی برای اهالی روستا از درجه اهمیت بیشتری در زندگی روستائیان برخوردار باشد، مسائل مربوط به آب اهمیت بیشتری پیدا کرده و اهالی روستا با شدت بیشتری به آن مسائل ورود می‌کنند. در حالی که در همبستگی میان مؤلفه‌ی مسائل آب و فرهنگ مصرف به صورت منفی و معکوس همبستگی وجود دارد. هرچند که این همبستگی در سطح ضعیف است ($r = -0.226$)، اما نشان می‌دهد که افراد هرچه به لحاظ الگوهای فرهنگی و ارزش‌های مصرفی آب رشد یافته باشند و الگوهای مصرف را رعایت کنند مسائل و مشکلات آبی از درجه‌ی اهمیت کمتری برخوردار است و کمتر درگیر مسائل آب می‌شوند. و برعکس هرچه افراد به لحاظ الگوهای فرهنگی و مصرف آب از سطح پایینی برخوردار باشند، بیشتر درگیر مسائل آبی می‌شوند.

نتیجه‌گیری

مسئله‌ی آب از مهمترین چالش‌های جهانی است. این مسئله در کشور ما که در ناحیه گرم و خشک قرار دارد حادث است. در منطقه مورد مطالعه که به لحاظ موقعیتی در شرایط توسعه نیافته و سنتی قرار دارد و می‌توان گفت وجود آب در زندگی آنها چیزی فراتر از مصرف خانگی و نیازهای شرب و بهداشت است. آب برای این منطقه، از کارکردهای گوناگون اقتصادی، معیشتی، ارزشی و قدرتی برخوردار است. برطبق یافته‌های جدول ۲ حدود ۵۵ درصد از نمونه‌های مورد مطالعه نیاز ضروری خود را منابع آبی عنوان کردند و ۴۵ درصد باقی‌مانده سایر عوامل (شغل، امنیت، امکانات رفاهی و سایر) را در برمی‌گیرد. این نشان می‌دهد از نظر روستائیان آب که باشد با خود می‌تواند شغل، امکانات و درآمد ایجاد کرد و با رفع بیکاری و کاهش جرمایی مانند سرقت و ... امنیت

نیز فراهم شود. با توجه به این درجه از اهمیت آب و حجم بالای درگیری‌های دسته جمعی در منطقه مورد مطالعه یافته‌های جدول ۴ نشان داد که حدود ۸۸ درصد از مردان و زنان سابقه شرکت در درگیری را داشتند. بر طبق یافته‌های جدول ۵ بیشتر افراد (۱۱۱ نفر معادل ۴۷ درصد) عنوان کردند، که علت شرکت در درگیری با بستگان و فامیل‌ها، درگیری بر سر حق آبه کشاورزی بود. همین‌طور بیشتر افراد (۱۲۶ معادل ۴۲ درصد) عنوان کردند، علت شرکت در درگیری با سایر اهالی روستا، درگیری بر سر حق آبه کشاورزی بود. این آمار نشان می‌دهد که آب فراتر از مصرف و نیاز مستقیم، مسئله اقتصاد و درآمد آنها را نیز دربرمی‌گیرد.

در همین خصوص با تحلیل عامل و خلاصه‌سازی متغیرهای مربوط به درگیری‌های ناشی از آب در جدول ۶ مشخص شد که به ترتیب سه مقوله‌ی درگیری‌های آبی با مقدار ویژه ۵/۴۳ و واریانس ۴۳/۰۰، اقتصاد آبی با مقدار ویژه ۴/۶۳ و واریانس ۲۸/۹۸ و فرهنگ مصر آب با مقدار ویژه ۳/۶۷ و واریانس ۲۲/۹۸ بیشترین اهمیت و جایگاه را در بین روستائیان به خود اختصاص داد. نتیجه‌گیری بر مبنای فرضیه اصلی نشان می‌دهد که درگیری‌های آبی با ضریب ۹۰/۷ درصد بالاترین همبستگی را مسائل آب دارد. به عبارتی هرچه مسئله‌ی آب برای اهالی روستا از جایگاه و ارزش بالایی برخوردار باشد، به همان میزان درگیری برای استفاده و سهم‌بری از آن افزایش می‌یابد $P < 0/05$. استنباط می‌شود که مسائل مختلف آب اعم از مدیریت منابع آبی، کمبود منابع آبی و نبود الگوی مناسبی برای سهم‌بری از منابع آب، باعث می‌شود که افراد برای تأمین نیازها و مایحتاج فردی و خانوادگی خود به درگیری و نزاع روی آورد. آن‌گونه که از مقدار ضرایب ارتباط گویه‌ها با عامل‌های مکنون در مدل نمودار ۱ مشخص است، مقدار گویه‌ی d_8 (حاضر برای آبیاری با هر کسی مقابله کنم) با ضریب ۷۵/۰، همبستگی بالایی با مقوله‌ی درگیری آبی دارد؛ حاکی از آن است که مسئله آب برای افراد در این جامعه، حکم زندگی و مرگ را دارد و درگیری برای بدست آوردنش آخرین راه تأمین نیازهای زندگی است. یافته‌های این پژوهش با یافته‌های پژوهش‌های کشکولی و همکاران (۱۳۹۴)، صالح‌نیا و همکاران (۱۳۸۶)، کرمی (۱۳۹۶)، چشمی و همکاران (۱۳۹۵)، افسانی و همکاران، سجادی‌قیداری و همکاران (۱۳۹۷)، داگنیو (۲۰۱۲)، کری و همکاران (۲۰۰۹)، دهاماراتنا (۲۰۱۰) و روسی (۲۰۱۵) همگرایی دارد. از این رو با توجه به مقدار ضرایب تحلیل عاملی در همین مدل گویه‌ی d_5 (کمبود منابع آبی) با ضریب کامل ۱ و گویه‌ی d_6 (ضعف مدیریت منابع آبی) با ضریب ۹۷/۰، پیشنهاد می‌شود با کمک‌های هدفمند برای تغییر الگوی آبیاری از سنتی به صنعتی ابتدا از هدر رفت منابع آبی جلوگیری کنند. از سوی دیگر با توجه به ضعف آگاهی روستائیان از شیوه‌های آبیاری مدرن کلاس‌های ترویجی در خود روستاها برگزار شود تا افراد خود در صرفه‌جویی و جلوگیری از هدر رفت آب مشارکت فعال داشته باشند. سپس برای بهره‌وری بهتر از همین منابع کم نیاز سنجی شده و متناسب با نیازهای منطقه‌ای و قابلیت‌های خاکی و سرزمینی هر منطقه کشت‌های متناسب پیشنهاد شده و ضمانت‌های بیمه‌ای برای جبران خسارت‌های احتمالی برای آنها در نظر بگیرند تا بهره‌برداری و بهره‌مندی از منابع آبی بهتر مدیریت شود. از مهمترین محدودیت‌ها در اجرای این پژوهش در مرحله گردآوری داده‌ها بود که به دلیل کم سواد روستائیان و عدم همکاری آنها، نیاز بود ساعت‌های زیادی را صرف هر نمونه کرد. از طرفی به دلیل عدم همکاری ناچار شدیم نمونه‌ها را به صورت خانواده انتخاب کنیم و نمونه‌ی هدف را با هماهنگی سرپرست خانوار انتخاب کنیم و سرپرستان خانوار به‌سختی اجازه گردآوری اطلاعات از جنس زن را می‌دادند. که با تلاش فراوان و اطمینان خاطر به اعضا نمونه‌های زن هم انتخاب گردید.

منابع

- ازکیا، مصطفی و رستم علی زاده، ولی الله. (۱۳۹۱). جنبه‌های اجتماعی نظام آبیاری در ایران. مجله انسان‌شناسی، دوره ۱۲، شماره ۲۱، ۴۳-۱۱.
- افسانی، سیدعلیرضا و کریمی، یزدان. (۱۳۹۷). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش به نزاع دسته‌جمعی شهر لردگان. فصلنامه انتظام اجتماعی، سال دهم، شماره اول، ۴۹-۷۰.
- بای، یارمحمد. (۱۳۸۴). هیدروپولیتیک رودهای مرزی. مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، چاپ اول.
- پورکاظمی، محمدحسین و والی، معصومه (۱۳۹۲). مدیریت منابع آبی زاینده‌رود بین بخش‌های صنعت و کشاورزی استان اصفهان با استفاده از نظریه بازی‌ها. فصلنامه تحقیقات مدل سازی اقتصادی، سال چهارم، شماره ۱۵.
- چشمی، محمد و احمدی سیدآبادی، سمیه. (۱۳۹۵). نقش جامعه‌شناسی آب در مدیریت مصرف و کاهش بحران آب. کنگره علوم و مهندسی آب و فاضلاب، دانشگاه تهران، ۸-۱.
- خبرگزاری مهر، ۲۸ شهریور، ۱۳۹۶.
- حبیب‌پور، کرم و صفری، رضا. (۱۳۸۸). راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی. تهران، مؤسسه راهبرد پیمایش،
- ریاحی، وحید و پاشازاده. (۱۳۹۲). اثرات اقتصادی اجتماعی بر نواحی روستایی شهرستان گرمی. فصلنامه چشم انداز جغرافیایی در مطالعات انسانی، سال هشتم، شماره ۲۵، ۳۷-۱۷.

۹. سجادی‌قیداری، صادقلو، حمدالله، حسینی، طاهره، یزدانی، سیدرضا و مهدوی، خدیجه (۱۳۹۷). تحلیل تنش‌های اجتماعی ناشی از کمبود آب در بین کشاورزان روستایی. فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۰(۴)، ۱۴۳-۱۶۸.
۱۰. شاطریان، محسن، نیازی، محسن و عشایری، طاها (۱۳۹۴). عوامل اجتماعی- فرهنگی مؤثر بر گرایش به نزاع طایفه‌ای. فصلنامه توسعه اجتماعی. دوره ۹، شماره ۴، ۸۶-۶۷.
۱۱. شولی، علی، وطن فدا، جبار و آوریده، فریبا (۱۳۹۴). بررسی نظریه‌های حقوقی و مقرارت تقسیم آب در قوانین و معاهدات بین‌المللی آب‌های مرزی. فصلنامه دانشکده علوم و فنون مرزی، سال ۶، شماره ۲، ۱۵۱-۱۲۱.
۱۲. صالح‌نیا، نرگس، انصاری، محمدعلی و داوری، کامران (۱۳۸۶). بررسی تعرفه‌های آب شرب شهری و تأثیر آن بر الگوی مصرف مشترکان. مجله آب و فاضلاب، ۸(۳)، ۵۰-۵۹.
۱۳. کرمی، محمد (۱۳۹۶). بررسی تأثیر عوامل فرهنگی اجتماعی و اقتصادی بر وقوع نزاع دسته‌جمعی (مطالعه موردی شهر دهدشت). فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، دوره ۳، شماره ۳، ۱۷۷-۱۸۸.
۱۴. کشکولی، کریم، دانا، تورج، قانع، حسن و قانع، معصومه (۱۳۹۴). اولویت‌بندی راهکارهای مقابله با بحران آب بر اساس رویکرد جامعه‌شناسی در راستای توسعه پایدار با استفاده از فرایند تجزیه و تحلیل سلسله‌مراتبی. فصلنامه راهبرد اجتماعی- فرهنگی، سال چهارم، شماره ۱۶، ۳۷-۷.
۱۵. عابدی، صمد، ابراهیمی، جعفر و قلی‌زاده، پروین (۱۳۹۰). فراتحلیل تحقیقات انجام گرفته در زمینه درگیری‌های دسته‌جمعی. مطالعات جامعه‌شناسی، شماره ۱۲، ۷-۲۲.
۱۶. معیدفر، سعید (۱۳۸۹). مسائل اجتماعی ایران. (جامعه‌شناسی اقبال و گروه‌های آسیب‌پذیر)، تهران، نشر علم.
۱۷. مهدوی، مسعود (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر جغرافیای روستایی ایران (جلد اول): تهران، سمت.
۱۸. میرساردو، طاهره و مرتضوی، علیرضا (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر وقوع قتل‌های عمد استان چهارمحال و بختیاری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد: تهران، دانشگاه علوم انتظامی.
۱۹. فتاحی، سجاد، خوشدلی، فاطمه (۱۳۹۵). مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان کهگیلویه و بویر احمد. مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری ۱۳۹۵/۵/۵.
20. Araral E. 2008. Public provision for urban water: getting prices and governance right. Governance. Vol 21. No 4. pp 527-549.
21. Brennan, D. and Scoccimarro, M. (1999). Issues in defining property rights to improve Australian water markets. Australian Journal of Agricultural and Resource Economics 43, 69-89.
22. Carey, J., D. L. Sunding, and D. Zilberman (2002), Transaction costs and trading behavior in an immature water market, Environ. Dev. Econ., 7, 733-750.
23. Dagneu, D. (2012). "Factors Determining Residential Water Demand in North Western Ethiopia, The case of Merawi", A project paper presented to the faculty of the graduate school of Cornell University in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Master of Professional Studies.
24. Dharmaratna, D. Harris, E. (2010). "Estimating Residential Water Demand Using the Stone-Geary Functional Form: The Case of Sri Lanka", paper provided by Monash University, Department of Economics in its series Monash Economics, Working Paper number: 46-10.
25. Donohew, Z. (2009). Property rights and western United States water markets. Australian Journal of Agricultural and Resource Economics 53: 85-103.
26. Fisher, Ron (2000), Sources of Conflict and Methods of conflict Resolution, International Peace and Conflict Resolution School of International Service, The American University, c. 1677, Rev. 1625.
27. Lockwood, M. et al. 2008. "Governance Principles for Natural Resource Management, Land and Water Australia", Canberra.
28. McCaffrey, S. C. (1996). The Harmon doctrine One Hundred Years Later: Buried, Not Praised. Natural Resources Journal. Vol. 36- 3, Summer. pp. 549-590.
29. Merton, R & R. Nisbet (1974). Contemporary Social Problem. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc, yamin.p 12-50.
30. Moss, T. 2007. "Solving Problems of 'Fit' at the Expense of Problems of 'Interplay'? The Spatial Reorganization of Water Management. following the EU Water

Framework Directive”, in P.P. Mollinga, A. Dixit and K. Athukorala (eds.), Integrated Water Resources Management: Global Theory, Emerging Practice and Local Needs, Sage Publications, New Delhi/Thousand Oaks/London.

31. Rogers, P and Hall, A .2003.”Effective Water Governance”, Global Water Partnership Technical Committee, Background Paper no.7.
32. Rossi, J. (2015).”Achieving Ethical Responsibilities in Water Management: A Challenge”, Journal of Agricultural water management, Vol. 147:96-102.
33. Wolf, A. T. (1999). Criteria for equitable allocations: The heart of international water conflict. Natural Resources Forum.Vol. 23 ,February. pp. 3-30.
34. Wolters, E A.(2014). Attitude - behavior Consistency in Household Water Consumption”, Journal of the Social Science, Vol. 51, Issue 3:455-463.

